

«Сейфуллин оқулары – 18: « Жастар және ғылым – болашаққа көзқарас» халықаралық ғылыми - практикалық конференция материалдары = Материалы международной научно-практической конференции «Сейфуллинские чтения – 18: « Молодежь и наука – взгляд в будущее» - 2022.- Т.II, Ч.III. – Б.127-129

ЖАЙЫЛЫМ АЛАПТАРЫНЫҢ ҚАЗІРГІ КҮЙІ ЖӘНЕ ЖАЛПЫ СИПАТТАМАСЫ

Сулейменова А.К., 4 курс студенті

С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Нұр-Сұлтан қ.

Қазақстан Республикасы республика аумағының 70 пайызын құрайтын жайылымдар көлемі бойынша әлемде бесінші орында. Алайда, кейінгі зерттеулерге жүгінсек бұл жер қоры тиімсіз пайдаланылады және оған қауіп төніп тұр. Егер жер қойнауының байлығы — мұнай, газ, көмір-экономикаға айтарлықтай табыс әкелсе, онда жайылым- дар мен шабындықтар жай-күйде болады. Өкінішке орай, біздің табиғи — климаттық жағдайымызда бұл құрғақ дала мен жартылай шөлдер — жайылымдардың өнімділігі төмен, ал соңғы жылдары ол мал шаруашылығының, оның ішінде етті мал шаруашылығының әлеуетін айтарлықтай арттыруға мүмкіндік бермей, нашарлады. Қазақстанда 220 мил- лион гектарға жуық ауыл шаруашылығы мақсатындағы жер, оның ішінде 187 миллион гектар жайылымдық жер бар. Бұл жерлерде малды еркін бағуға болатын сияқты, бірақ қолда бар "байлықтың" тек 80 миллион гектары (43 пайызы) пайдаланылады, ал қалған жерлер бос.

Қазір ауыл шаруашылығы жануарларының басым бөлігі шалғайдағы жайылымдарға қарағанда елді мекендер шегінде және олардың айналасында жайылып жүр. Нәтижесінде малдың қанығуына байланысты елді мекендерден 5-6 шақырым радиустағы жайылымдық жерлер тозған. Бұл не деген сөз? Экология тұрғысынан беткі қабат шаңды дауылға әкелетін қауіпті шаңды орта болып табылады. Сонымен қатар, сиырлардың нашар тамақтануы олардың өнімділігін төмендетеді және мал шаруашылығының экономикалық негіздерін бұзады. Дәл сол себепті зооветеринарлық жағдай күрделене түсті, бұл мал ауруының өсуіне әкелді. Егер ештеңе жасалмаса, онда көп ұзамай қалған жасыл шалғындар шөлге айналады және шенеуніктердің өршіл жоспарлары орындалмайды — әлемдік ет нарығын жаулап алу, өйткені бұл тапсырманы орындау азық-түлік базасының болуына тікелей байланысты.

Заңды дәлденген әдіске сүйенетін болсақ, жайылымдардағы барлық жағымсыз көріністердің негізгі себебі, ғалымдар мен практиктердің жалпы пікірі бойынша, нормативтік-құқықтық базаның жоқтығында жатыр. Құқықтық тетіктер арқылы климаттық, антропогендік, техникалық және басқа да әсерлерге байланысты ықтимал тәуекелдерді барынша азайтуға болады. Сонымен, XIX ғасырдың аяғы-XX ғасырдың басында АҚШ — та сиыр еті мен сиыр терісіне сұраныстың артуы болды. Батыс Штаттарының құрғақ жайылымдарын тұтыну 30-жылдары 32 миллион гектар алқапта апатты эрозияға әкелді.

Бұл процесс Америка Құрама Штаттарының Конгресі Тейлор Заңы — ауылшаруашылық жануарларын жаюды реттеу туралы арнайы заң шығарды. 40-шы жылдары бұл жерлерге иелік ету Ішкі Істер Министрлігінің жер пайдалану басқармасына берілді, ал 40 жылдан кейін ғана бұл жайылымдар биліктің қатаң бақылауында қолданыла бастады. Сондықтан мемлекеттік реттеусіз мүмкін емес.

Мәселенің маңыздылығын назарға ала отырып, Парламент депутаттары 2017 жылғы 20 ақпанда күшіне енген "Жайылымдар туралы" заң жобасын ұсынды. Қазақстан тарихында мұндай заң бұрын болмаған. Бірегейлігі - оның нормалары мал шаруашылығы дәстүрлерін жандандыруға мүмкіндік береді. Оның тарихы ұзақ - олар үш жылдан астам уақыт бойы әртүрлі деңгейлерде талқылады және бір пікірге келе алмады.

Негізгі жаңалық - еліміздің ауылдық округтерінің әрқайсысы (2,5 мыңнан астам) жергілікті табиғи-климаттық ерекшеліктер мен мал жаюдың тиісті дәстүрлерін ескере отырып, жайылымдарды басқару және оларды пайдалану бойынша өз жоспарын жасайды, ол әділет органдарында тіркеледі және құқықтық актіге айналады. Жоспар деректерінің негізінде жайылымдарды малы бар, бірақ жаю үшін жері жоқ пайдаланушылар мен малы жоқ жер иелері арасында пропорционалды түрде бөледі.

Жайылымдарды пайдалануды үш шартты деңгейге бөлуге болады (кесте 1).

Кесте 1 – Қазақстан Республикасында жайылымдарды пайдалану шарттары

Шарты	Атауы	Ерекшелігі
I	Елді мекендердегі жерлер	Олар мемлекеттік меншікте болады, оларды ауыл шаруашылығы жануарларының сауын басын күтіп-бағу бойынша жергілікті халықтың мұқтажын қанағаттандыру үшін береді. Бұл ретте жайылымдардың жалпы алаңына түсетін жүктеменің шекті рұқсат етілген нормалары сақталған кезде ғана жаюға рұқсат етіледі, яғни жайылымдағы үй малдарының саны белгіленген нормативтен аспауға тиіс.
II	Ауылдық округтің жерлеріне	Басқа жағдайда мал Екінші деңгейдегі жайылымдарға, яғни ауылдық округтің жерлеріне жаю үшін жіберілуі тиіс. Олардың жалпы ауданы шамамен 60 миллион гектар. Бұл әр түрлі кәсіпорындардың 49 жылға жалға алынған жер учаскелері. Сондай-ақ орман шаруашылығы аумағына жататын жайы- лымдар мен шабындық жерлер және ерекше қорғалатын аумақтардағы жерлер (табиғи қорықтар) бар.

Ш	Шалғайдағы жайылымдар	Олар толығымен мемлекет меншігінде. Олардың шамамен ауданы шамамен 100 миллион гектар. Алайда, қарапайым ауыл тұрғыныөзінің әлеуметтік-экономикалық жағдайына байланысты малын шалғай жайылымдарға өз бетінше шығара алмайды. Сондықтан заңға сәйкес бірлескен қызмет туралы келісім негізінде жайылым пайдаланушылар қауымдастығын құруға болады. Мұнда бір отбасынан, көшеден немесе ауылдан барлық қой басын бір отарға біріктіру көзделіп отыр. Осылайша, бұл кооперативті бірігуге және ауылдағы шағын және орта бизнесті дамытуға жасалған алғашқы қадам болады.
Ескерту: Автор құрастырған []		

Жайылымдарды пайдалануды үш шартты деңгейге бөлуге болады (кесте 1

Жер иелерінің көпшілігінде мал жоқ, дегенмен олар селяндарға мал жаюға рұқсат бермейді. "Жайылымдар туралы" Заңға сәйкес бұл жағдайды жайылымдарды жайылым пайдаланушылар мен жер иелері арасында бөлу арқылы реттеуге болады. Жер кодексінің 84-бабының 4-1-тармағына сәйкес нақты алынған ауылдың айналасындағы жайылымдық жерлер тіпті сауын мал басын жаю үшін де жеткіліксіз болған жағдайларда, жайылымдық жерлерді мемлекет мұқтажы үшін мәжбүрлеп алып қоюға жол беріледі. Жер кодексінің "Жерге мемлекеттік меншік" деп аталатын 26-бабында "тұрғын халықтың мұқтажына пайдаланылатын елді мекендер шекарасы шегіндегі жайылымдық және шабындық алқаптар" мемлекет меншігінде болады деп көрсетілген [4].

Жайылым тапшылығына байланысты Қазақстанда 2017 жылы "Жайылымдар туралы" арнайы заң қабылданып, 2018 жылы Жер кодексіне өзгеріс енгізілген. Бұдан бөлек 2018 жылғы 4 мамырда "Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне жер қатынастарын реттеу мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы" заңмен Жер кодексіне "жергілікті халыққа аналық (сауын) мал басын ұстау үшін жайылым алқаптарын айқындау туралы" нормалар қосылған [5].

Сонымен қатар, заңда жайылымдарды түбегейлі жақсарту бойынша нормалар көзделген. Осы мақсаттар үшін көп жылдық шөптердің шығымдылығы жоғары сорттарын себу жолымен жаңа шөп егуді құру жөніндегі іс-шараларды жүргізу, агротехникалық іс-шаралардың ғылыми негізделген жүйелері негізінде өнімділігі жоғары Жемшөп дақылдары бар мәдени жайылымдарды құру көзделеді. Болашақта ғылыми негізделген тәсілдерді қолдану тозған жайылымдарды сауықтыруға және шөл және шөлейт жерлерді қалпына келтіруге мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- 1 Дуйсебаев Ж. Как работает Закон «О пастбищах», arhasia.kz
- 2 Иванилова А. Нехватка пастбищ и скотокрадство – проблемы современного Казахстана, <https://mk-kz.kz/social/2021/05/12/nehvatka-pastbishh-i-skotokradstvo-problemy- sovremennogo-kazakhstanana.html>
- 3 Жайылымдар туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2017 жылғы 20 ақпандағы № 47-VI ҚРЗ.
- 4 Қазақстан Республикасының жер Кодексі (2022.07.03. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
- 5 "Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне жер қатынастарын реттеу мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы" 2018 жыл 4 мамыр

Ғылыми жетекші: қауымд. профессор Касенова А.Ж.